

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 10

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

1. การรับรู้ความรู้สึกและประสาทสัมผัสของไก่
  2. พฤติกรรมการกิน
  3. พฤติกรรมทางสังคม
  4. พฤติกรรมการผสมพันธุ์
  5. พฤติกรรมความเป็นแม่
  6. พฤติกรรมการพักผ่อน
  7. บทสรุป
- คำถามท้ายบท
เอกสารอ้างอิง

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

เพื่อให้ให้นักศึกษาสามารถ

1. อธิบายการรับรู้ความรู้สึกและประสาทสัมผัสของไก่ได้
2. อธิบายพฤติกรรมการกินของไก่ได้
3. อธิบายพฤติกรรมทางสังคมของไก่ได้
4. อธิบายพฤติกรรมการผสมพันธุ์ของไก่ได้
5. อธิบายพฤติกรรมความเป็นแม่ของไก่ได้
6. อธิบายพฤติกรรมการพักผ่อนของไก่

วิธีการสอนและการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอนประจำบท

1. ศึกษาเอกสารประกอบการสอน เรื่อง พฤติกรรมของไก่
2. อภิปรายเป็นกลุ่ม เรื่อง พฤติกรรมทางสังคมของไก่ เช่น การชนไก่
3. ศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมเรื่อง พฤติกรรมการกินของไก่
4. การตอบคำถามท้ายบท
5. การดูวิดีโอการเลี้ยงไก่ เรื่อง เศรษฐีเกษตรกร : ฟาร์มเลี้ยงไก่ไข่อินทรีย์

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารประกอบการสอน
2. สไลด์ Microsoft Power Point เรื่อง พฤติกรรมของไก่
3. เว็บไซต์ที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของไก่ คือ
<https://www.youtube.com/watch?v=RWDJ9m15rUU> เรื่อง Chicken Basics:
 Barnyard Behavioral Science
<https://www.youtube.com/watch?v=ByUW9TzdmUg> เรื่อง Chicken behavior
https://www.youtube.com/watch?v=zPAnm1oFj_A เรื่อง Interesting chicken
 behavior
4. วิดีโอวิดีโอการเลี้ยงไก่ เรื่อง เศรษฐีเกษตรกร : ฟาร์มเลี้ยงไก่ไข่อินทรีย์

การวัดผลและการประเมินผล

1. สังเกตจากความสนใจ ความตั้งใจเรียน
2. พิจารณาผลของคำตอบในการอภิปรายกลุ่มเรื่อง พฤติกรรมทางสังคมของไก่ เช่น การชนไก่
3. ตรวจสอบคำตอบจากการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมเรื่อง พฤติกรรมการกินของไก่
4. ตรวจสอบการตอบคำถามท้ายบท
5. พิจารณาผลของการตอบคำถามจากการดูวิดีโอการเลี้ยงไก่ เรื่อง เศรษฐีเกษตรกร : ฟาร์มเลี้ยงไก่ไข่อินทรีย์

บทที่ 10

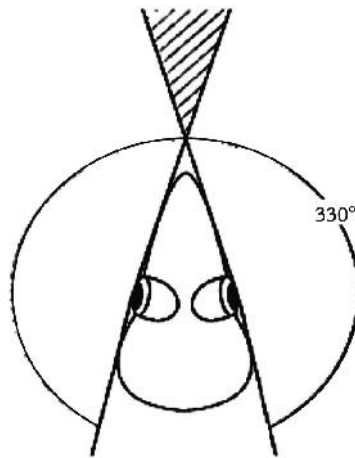
พฤติกรรมของไก่

ไก่เป็นสัตว์ปีกชนิดหนึ่งที่ถูกนำมาเลี้ยงในเชิงอุตสาหกรรมเพื่อผลิตเนื้อและไข่ หรือเพื่อความเพลิดเพลิน เนื่องจากไก่มีขนที่สวยงาม และในไก่เพศผู้ยังเลี้ยงเพื่อใช้ในกีฬาต่อสู้ ดังนั้นปัจจุบันมีการคัดเลือกสายพันธุ์ไก่ที่ให้เนื้อ ที่ให้ไข่ ทำให้พฤติกรรมของไก่ไข่ถูกเปลี่ยนแปลงจากปกติไก่จะออกไข่หรือวางไข่ประมาณ 8-10 ฟอง หลังจากนั้นแม่ไก่หยุดวางไข่ชั่วคราวเพื่อกก แต่ไก่ไข่สายพันธุ์การค้าจะวางไข่เรื่อย ๆ โดยไม่มีการหยุด ดังนั้นการศึกษาพฤติกรรมของไก่ (chicken behavior) จะแสดงให้เห็นว่าการเคลื่อนไหวในช่วงวันหนึ่ง ๆ เช่น การสื่อสาร พฤติกรรมการกิน พฤติกรรมทางสังคม พฤติกรรมการผสมพันธุ์ พฤติกรรมความเป็นแม่ และพฤติกรรมการพักผ่อนจึงมีความสำคัญมาก

การรับรู้รู้สึกและประสาทสัมผัสของไก่

ไก่เป็นสัตว์ที่มองเห็นสีได้ สีที่ชอบคือ สีม่วงและสีส้ม และสีที่ไม่ชอบคือ สีเขียว สามารถมองเห็นได้ในระยะไกล เนื่องจากลูกตาแบนและลูกตาวางอยู่ในเบ้าตาอย่างแน่นพอดี ทำให้ลูกตาเคลื่อนไหวไปมาได้เล็กน้อย ไม่สามารถกรอกลูกตาไปรอบ ๆ ได้มากนัก แต่มีมุมมองกว้างถึง 300 องศา (Appleby *et al.*, 2004 p. 13) (ภาพที่ 10.1) และสามารถที่จะมองความลึกได้เป็นมุมกว้างถึง 26 องศา สามารถมองเห็นแสงในช่วงคลื่น UV ได้ โครงสร้างดังกล่าวทำให้ไก่มีความสามารถในการมองเห็นสีได้ดี ในการจดจำกันในฝูง ไก่จะใช้หางอน และเหนียงในการจำเป็นหลัก แต่สามารถใช้ สีและขนาดเพื่อการจดจำ หรือแยกแต่ละตัวได้ด้วย จึงจัดว่าการมองเห็น เป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่ใช้ในการจดจำหรือแยกแยะไก่แต่ละตัวออกจากกัน (พิพัฒน์ สมภาร, 2552 หน้า 218-219) และไก่สามารถที่จะมองตามสิ่งของที่เคลื่อนไหวได้ โดยการใช้หัวเคลื่อนตามไป ไก่จะมีสายตาที่แหลมและสามารถจะมองระยะทางไกล ๆ ได้เป็นอย่างดี มีเอกลักษณ์โดยการชูหัวขึ้นก่อนที่จะกระโดด

ไก่ตัวเมียใช้เสียงต่าง ๆ เช่น การร้อง กุก กูก หรือร้องกระตัก กระตัก หรือร้องก้อก ๆ เพื่อติดต่อระหว่างไก่ตัวเมียตัวอื่น การร้องของลูกไก่พบว่า ลูกไก่สามารถออกเสียง ได้ถึง 12 เสียง และสำหรับไก่ที่โตเต็มที่แล้วมีการเปล่งเสียงออกได้ถึง 22 เสียง เสียงที่ได้ยินมากที่สุด คือ เสียงที่ร้องเรียกให้มากินอาหารด้วยกัน การร้องสัญญาณให้ระวังภัย การร้องก่อนหรือหลังการออกไข่ และการขันของไก่เพศผู้ที่เกิดขึ้นในช่วงเช้าตรู่ ขณะเดียวกันก็มีเสียงร้องชนิดอื่นที่จำเพาะเจาะจง เช่น การร้องที่เกี่ยวข้องกับความหวาดกลัว ร้องเตือนเมื่อสัตว์อื่นที่จะเข้ามาทำอันตราย การร้องที่เกี่ยวกับการกกไข่ การกินอาหาร การติดต่อกันทางสังคม ความสนุกสนาน ร้องเพื่อมีการสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับความเจ็บปวด ความกระวนกระวาย และการต่อสู้ (ชาญวิทย์ วัชรพุกก์, 2538 หน้า 265)

ภาพที่ 10.1 ช่วงการมองเห็นของไก่อ

ที่มา : (Appleby *et al.*, 2004 p. 15)

การได้ยิน ไกอไม่มีใบหูแต่มีหูที่ได้รับการพัฒนามาเป็นอย่างดี โดยเฉพาะความสามารถในการได้ยินเสียงที่ความถี่ต่างกัน และสามารถที่จะรู้ทิศทางของเสียงดีกว่ามนุษย์ ลูกไก่อจะจำและดึงดูดความสนใจด้วยเสียงร้องของแม่ไก่อและเสียงเคาะเบา ๆ ซ้ำ ๆ กัน แม่ไก่อเมื่อร้องเรียกเสียงกุก ๆ ที่เปล่งออกมาจะมีความถี่ประมาณ 250 ครั้ง/วินาที ยิ่งถ้าร้องเสียงกะต๋าก ๆ จะมีความถี่ไปถึง 3,000 ครั้ง/วินาที ไกอสามารถได้ยินเสียงซึ่งมีความถี่ถึง 8,000 ครั้ง/วินาที สำหรับช่วงการได้ยินปกติ มีค่าตั้งแต่ 60-11,930 Hz และ 815-2,000 Hz (ชาญวิทย์ วัชรพุกก์, 2538 หน้า 257)

การรับรู้รสชาติอาหารของไก่อ ไกอมีปุ่มรับรสอยู่ที่ฐานของลิ้นและพื้นของคอหอย ซึ่งมีปุ่มอยู่ถึง 340 ปุ่ม ปุ่มรับรสจะมีความคล้ายคลึงกับปุ่มรับรสของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม แต่การรับรู้รสจะแตกต่างกัน ไกอไม่สามารถบอกความแตกต่างระหว่างน้ำตาลที่มีความเข้มข้นแตกต่างกันได้ แต่สามารถบอกว่ามีกลูโคสอยู่ ประมาณ 2.5 เปอร์เซ็นต์ในของเหลวได้ ไกอสามารถทนต่อความเป็นกรดและความเป็นด่างได้เป็นอย่างดี มีความไวต่อสารที่มีรสขม และพยายามหลีกเลี่ยงอาหารที่มีความเค็ม

การรับรู้ด้วยการสัมผัส มีการพัฒนาที่ดีในสัตว์ปีก และมีบทบาทที่สำคัญ เช่น การมีสิ่งแปลกปลอมติดที่ขนของไก่อรับรู้และกำจัดออกไปได้เอง การฟกไข่และกกลูกล้วนเกี่ยวข้องกับการรับรู้ด้วยการสัมผัส มีหลักฐานหลาย ๆ อย่างที่แสดงให้เห็นว่า ตัวรับรู้เกี่ยวกับการสัมผัสมีการพัฒนาอย่างดีในไก่วงเพศเมียมีการตอบสนองทางเพศ ด้วยการกระตุ้นเร้าทางการสัมผัสบริเวณส่วนหลังของลำตัว และเมื่อเอามือลูบตัวไก่อและหมุนกลับหัวกลับหาง จะทำให้ไก่อนิ่งเงียบไปชั่วระยะเวลาหนึ่งในกรณีเช่นนี้ไก่อจะมีความรู้สึกตัวตลอดเวลา สามารถจะถูกทำให้มีความเชื่อต่อมนุษย์ ไกอังมีความสามารถในการรับความร้อนจากการแผ่รังสีด้วยการอาบแดด และการไซร์ขนในแสงแดด

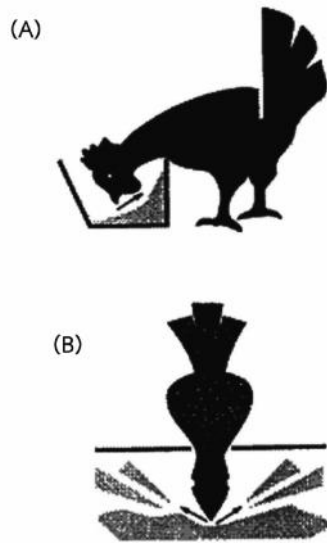
ในขณะที่อากาศเย็นไก่อมีการลดกิจกรรมต่าง ๆ ลง และมักมานอนกองสุ่มกัน (ชาญวิทย์ วัชรพุกก์, 2538 หน้า 257; วิราช นิमितสันติวงศ์, 2554 หน้า 372) ส่วนการสื่อสารโดยใช้ท่าทางของร่างกาย ปัจจุบันมีความสำคัญน้อยลงในการเลี้ยงสัตว์สมัยใหม่ เช่น การเลี้ยงในกรงตับ ทำให้ไก่ไม่สามารถขยับหัว ขยับหาง และกางปีกได้ เนื่องจากกรงที่คับแคบทำให้ไก่แสดงพฤติกรรมตามธรรมชาติได้น้อยลง

พฤติกรรมการกิน

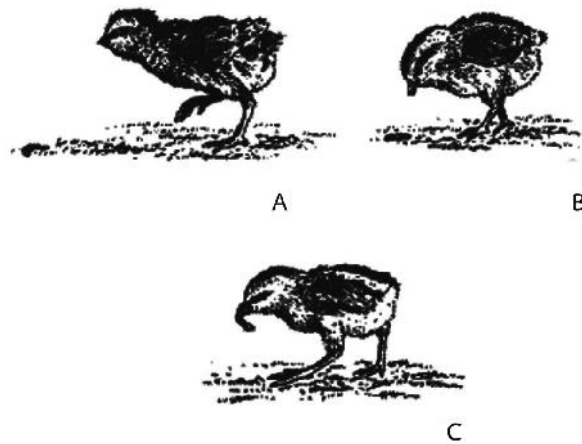
สัตว์ปีกจำพวกไก่จัดเป็นสัตว์กินทั้งพืชและสัตว์เป็นอาหาร (omnivores) โดยอาหารส่วนใหญ่จะเป็นเมล็ดพืชและสัตว์ไม่มีกระดูกสันหลังขนาดเล็ก เช่น ไล่เดือน เนื่องจากไก่ไม่มีมือจึงใช้จอยปากเป็นเครื่องมือในการจิกอาหาร และการกินอาหารก็อาศัยการจิก (ภาพที่ 10.2) การจิกของไก่จึงถือว่าเป็นกระบวนการที่ต้องควบคุมความแม่นยำ โดยการสังเกตและการตัดสินใจไปพร้อม ๆ กับเลือกอนุภาคอาหารขึ้นไป การจิกเป็นการเคลื่อนไหวที่มีความละเอียดอย่างยิ่ง เป็นการเคลื่อนไหวพร้อม ๆ กัน ระหว่างหัวและลำคอก่อนที่อาหารจะถูกจับขึ้นมาด้วยจอยปาก และเมื่อหัวเคลื่อนออกไปข้างหน้าจะทำให้อาหารถูกกลืนเข้าไปได้ นอกจากนี้ความสามารถในการมองความลึกได้ของไก่อมีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในช่วงระยะที่จะเข้าไปจิกอาหาร ซึ่งจะกระทำโดยหนังลูกตาปิดในขณะที่ปากไปถึงอาหารนั้นทันที ซึ่งการจิกนับว่าเป็นกิจกรรมที่มีความรวดเร็วมากและการตัดสินใจดังกล่าวรวมกันแล้วใช้เวลาน้อยกว่า 0.5 วินาที ในแต่ละวันไก่อจะจิกอาหารหลายพันครั้งหากอาหารง่ายต่อการจิก ไก่อจะจิกอย่างรวดเร็ว (พิพัฒน์ สมภาร, 2552 หน้า 205)

ในลูกไก่ แม่ไก่อจะสอนลูกไก่ แนะนำให้ลูกไก่อกินอาหารด้วยการออกเสียงเรียกให้มากินอาหาร สอนให้ลูกไก่อกินอาหารเป็นเศษเล็ก ๆ น้อย ๆ ลูกไก่ช่วงอายุ 1-3 วัน อาจจะใช้เวลา 1 ใน 3 ของเวลาของมันไปในการกินอาหาร และเมื่ออายุได้ 20 วัน การเปลี่ยนแปลงนี้จะมีถึง 60 เปอร์เซ็นต์ ในลูกไก่อจะมีพฤติกรรมวิ่งอาหาร (food running หรือ worm running) ภาพที่ 10.3 โดยใช้จอยปากคาบวัตถุที่มีลักษณะคล้ายตัวหนอน เช่น แมลง หรือไล่เดือน ในขณะที่ลูกไก่อตัวอื่น ๆ ในฝูงวิ่งตามและพยายามจับหรือจิกวัตถุนั้นจากปาก ในบางครั้งแม่ไก่อจะให้ความสนใจลูกไก่ที่วิ่งอาหารและเข้าร่วมจัดการกับเหยื่อ ซ้ำหรือจิกอาหารนั้นให้มีขนาดเล็กพอที่ลูกไก่อจะจิกกินได้ พฤติกรรมดังกล่าวอาจเป็นการป้องกันมิให้ลูกไก่อตัวอื่นมาแย่งเหยื่อไป

ไก่อจะเริ่มกินอาหารตั้งแต่ออกจากที่นอน วางไข่ในช่วงสาย ๆ ของวัน ประมาณเที่ยงวันจะพักผ่อน ในช่วงบ่าย ๆ จะเริ่มกินอาหารอีกครั้ง และจะขึ้นนอนเมื่อดวงอาทิตย์ตกดิน ในไก่ที่ถูกขังกรงจะมีช่วงสำคัญ ๆ อยู่ 3 ช่วงที่ใช้ไปสำหรับการกินอาหาร ซึ่งช่วงที่สำคัญ 2 ช่วงแรกคือ ช่วงเข้ามิดและช่วงก่อนมิด ส่วนช่วงที่ 3 ใช้ในการกินอาหารจะไม่แน่นอนอาหารส่วนมากจะกินในช่วงที่ออกไปหากินก่อนที่จะมิด

ภาพที่ 10.2 รูปแบบการจิกอาหาร 2 ชนิดในแม่ไก่ (A) การใช้จอยปากจิกอาหารเข้าหาลำตัว (B) การใช้จอยปากจิกอาหารให้กระจายออกทางด้านข้างของลำตัว
ที่มา : (Appleby *et al.*, 2004 p. 50)

ภาพที่ 10.3 พฤติกรรมวิ่งอาหาร (food running หรือ worm running) ในลูกไก่
ที่มา : (พิพัฒน์ สมภาร, 2552 หน้า 218)

การเลี้ยงระบบฟาร์มนิยมตัดปากไก่เพื่อลดการจิกตีกัน โดยทำการตัดจอยปากบนประมาณ 1 ใน 3 และจอยปากด้านล่างจะถูกตัดเช่นเดียวกันโดยใช้เครื่องมือไฟฟ้า (ดูภาพที่ 10.4) ลูกไก่จะถูกตัดปากเมื่ออายุประมาณ 15 วัน ลูกไก่จะสามารถจิกอาหารได้แต่ไม่สามารถจิกตีกันได้ การตัดปากต้องใช้ความระมัดระวังเพราะจะทำให้ไก่เครียด และการตัดปากที่ไม่ดี จะทำให้ลูกไก่เจริญเติบโตช้าไป ถึง 2-3 สัปดาห์

การกินน้ำมีความสัมพันธ์กับการกินอาหารของไก่ ไก่จะไม่กินอาหารและน้ำในตอนกลางคืน ไก่จะกินอาหารและน้ำมากที่สุดหลังจากการกินอาหารครั้งสุดท้ายในวันหนึ่ง เมื่ออุณหภูมิในสภาพแวดล้อมอยู่ที่ประมาณ 18-24 องศาเซลเซียส การกินอาหารและน้ำค่อนข้างคงตัวตลอดไป ในไก่สาวกำลังเจริญวัย และแม่ไก่ที่ออกไข่อาจเปลี่ยนพฤติกรรมการกินน้ำจากช่วงเช้าไปเป็นช่วงบ่าย และต้องการกินน้ำ 170 มิลลิลิตร ต่อ 1 วัน (ชาญวิทย์ วัชรพุกก์, 2538 หน้า 297)

ภาพที่ 10.4 การตัดปากไก่ เพื่อลดการจิกตีกัน

ที่มา : (Gillespie, 2004 p. 667)

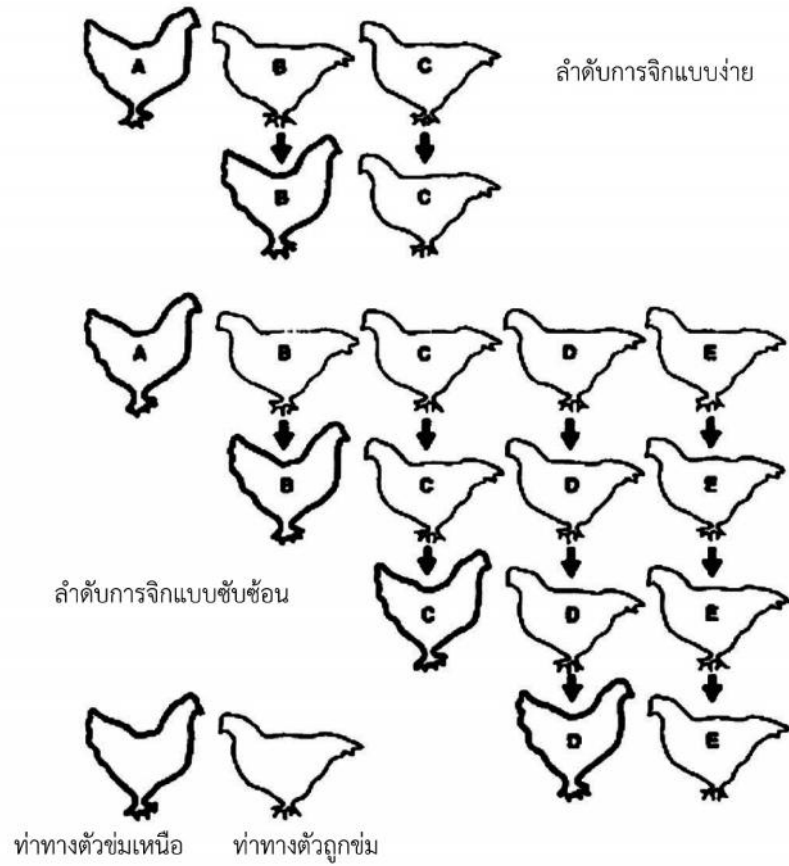
พฤติกรรมทางสังคม

โครงสร้างทางสังคมของไก่ออยู่รวมกันเป็นฝูง มีการพัฒนาการจัดลำดับการชมภายในกลุ่มหรือการจัดลำดับการจิก (pack order) เมื่อขนาดของกลุ่มเพิ่มขึ้นจะมีการจิกเพื่อจัดลำดับการชมเพิ่มมากขึ้น คือเมื่อนำไก่ทั้งสองเพศมาเลี้ยงผสมกัน จะพบมีการจัดลำดับการชมเหนือ (ภาพที่ 10.5) แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มสำหรับเพศผู้ และกลุ่มสำหรับเพศเมีย การจัดลำดับของทั้ง 2 กลุ่ม จะแยกออกจากกันและเท่า ๆ กัน การวางลักษณะท่าทางของลำตัว เมื่อแม่ไก่เห็นแม่ไก่อีกตัวหนึ่งมันจะทำการติดต่อโดยการวางรูปร่างลักษณะตัวของมัน เช่น หัวจะก้มลงหรือเชิดขึ้น หางจะกดลงหรือยกขึ้นหรือขนจะพองขึ้น หางนั้นมีความสำคัญมาก การยืนตรงและกางปีกออกมาบ่อย ๆ นิดหน่อยเกือบจะเข้าไปข้างล่าง เป็นการเตรียมพร้อม ในการจิกตีทะเลาะกัน

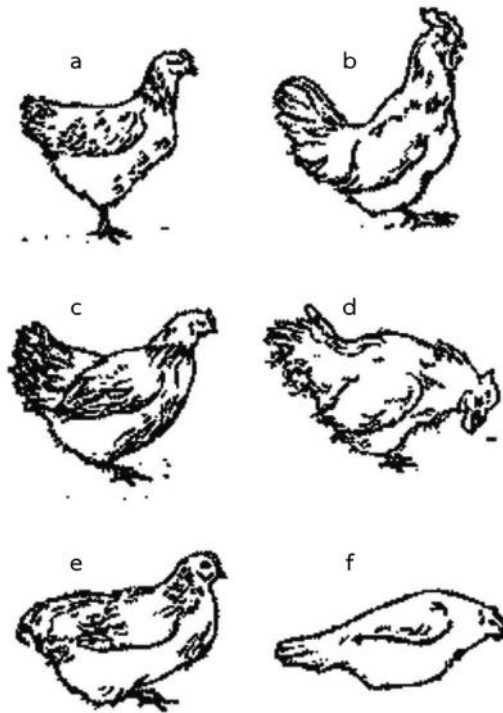
การจัดลำดับแบบซับซ้อนไก่เพศเมียตัวชมเหนือ (ภาพที่ 10.5) ไก่ตัวชมเหนือ A สามารถจิกไก่ตัวอื่น ๆ ทุกตัว แต่ไม่มีไก่ตัวไหนกล้าจิกไก่ A ได้ ในระดับการชมเหนือรองจาก A (หรือ B) จะยอมถูกไก่ A ชมหรือถูกจิกได้แต่ไก่ B สามารถจิกไก่ที่มีระดับการชมที่ต่ำกว่ามันได้และไก่ B ชมเหนือมันได้ ไก่ที่มีการชมเหนือในระดับที่สาม หรือไก่ C จะถูกชมโดยไก่ A และ B แต่สามารถจิกไกระดับ D E และ F ได้ตามลำดับ ไก่ที่อยู่ในระดับการชมต่ำสุด จะถูกชม หรือจิกโดยไก่ตัวอื่น ๆ ในฝูงแต่ไม่สามารถตอบโต้กลับได้ ลำดับการจิกสามารถลดปัญหาความขัดแย้งภายในฝูง หลังจากทีไก่อในฝูงมีการจัดลำดับการชมเหนือเสร็จสิ้นแล้ว มักจะไม่เกิดการต่อสู้กันจริงแต่จะมีลักษณะท่าทางการชมเหนือในไก่ ดังภาพที่ 10.5

การรักษาลำดับการจิกของไก่ การจำกัดระยะห่างกันของไก่อในฝูงเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมให้มีความมั่นคง โดยไก่อจะจำกัดที่ส่วนหัว หงอน และเหนียงที่คอ และสีขนเป็นจุดเด่นหลัก ๆ โดยเฉพาะหงอน ท่าทางของร่างกาย และพฤติกรรมที่แตกต่างกันของไก่อแต่ละตัวที่ปรากฏภายในกลุ่ม เมื่อมีการต่อสู้กันของไก่อสองตัว ไก่อจะแสดงท่าทางที่แน่นอน เช่น กิ่งหมอบและหมอบต่ำ (ภาพที่ 10.6) การรุมเข้าโจมตีหรือการชมชู้กัน ซึ่งไก่ตัวหนึ่งจะยกหัวของมันสูงกว่าหัวของไก่อีกตัวหนึ่ง และต่อจากนั้นจะจิกไปที่หงอน ที่หัว ที่คอ และที่เหนียง และจะวิ่งออกขับไล่ไก่ตัวที่มีศักดิ์ต่ำกว่า ถ้าไก่อ 2 ตัวนั้นหันหน้าเข้าหากันเพื่อจะต่อสู้กัน มันจะจิก หรือตีกันด้วยขา เท้า และจะเอาเดือยที่อยู่ด้านหลังขาเชือดเฉือนกัน การยอมแพ้แสดงให้เห็นโดยการคุกเข่าหรือว่าวิ่งหนีไป พฤติกรรมความก้าวร้าวอาจพบได้ตั้งแต่ลูกไก่ออายุ 1-3 วัน การจิกแบบก้าวร้าวจะไม่พบจนกว่าจะย่างเข้าสัปดาห์ที่ 2 และจุดสูงสุดในช่วงอายุ 6 ถึง 12 สัปดาห์ (วีราช นิमितสันตวิงศ์, 2554 หน้า 471-472; ชาญวิทย์ วัชรพุกก์, 2538 หน้า 266-268)

ภาพที่ 10.5 การจิกเพื่อจัดลำดับการข่มเหนือหรือ pack order ของไก่
ที่มา : (วิรัช นิमितสันตวิวงศ์, 2554 หน้า 471)

ภาพที่ 10.6 ท่าทางที่แสดงการข่มเหนืในไก่

- a สูง ไก่ยืนขาแข็ง เขียดอก หัวสูง และหางไม่แพนออก ขนไม่ฟู ในสถานการณ์ที่ย่อม
- b กิ่งหมอบ ไก่ยืนงอขา ส่วนนอกและหัวยังยกสูงอยู่ ปีกทิ้งต่ำลง และหางแพนแผ่ออก กว้าง ขนฟู พบในสถานการณ์ที่ข่มเหนื
- c หมอบ ส่วนขาอ ส่วนนอกและหัวลดต่ำลงในระดับปานกลาง ปีกทิ้ง ตัวต่ำ หางแผ่ออก ขนฟู อยู่ในสถานการณ์ที่ข่มเหนื
- d หมอบต่ำ ขาอมาก ออกและหัวก้มต่ำเกือบติดพื้นดิน ปีกทิ้งตัวต่ำมาก และหางแผ่ออก กว้างมากขึ้น ขนฟูมาก พบในสถานการณ์ที่ข่มเหนื
- e ต่ำ ไก่ยืนขาอ ส่วนนอกและหัวลดต่ำ แต่ส่วนหัวอาจยกสูงเล็กน้อย ปีกยกตัวสูงและหาง ไม่แผ่ออก ขนไม่ฟู พบในสถานการณ์ที่ย่อม หรือถูกข่ม
- f หมอบเพื่อการผสมพันธุ์ ส่วนหัวยึดไปข้างหน้าขนานกับพื้นดิน หางไม่แผ่ออก ยึดไปข้าง หลังติดพื้นดิน น้ำหนักตัวที่อยู่บนขาที่อ ทำให้ส่วนนอกและท้องติดพื้น ขนไม่ฟู พบในไก่ที่ ถูกข่ม

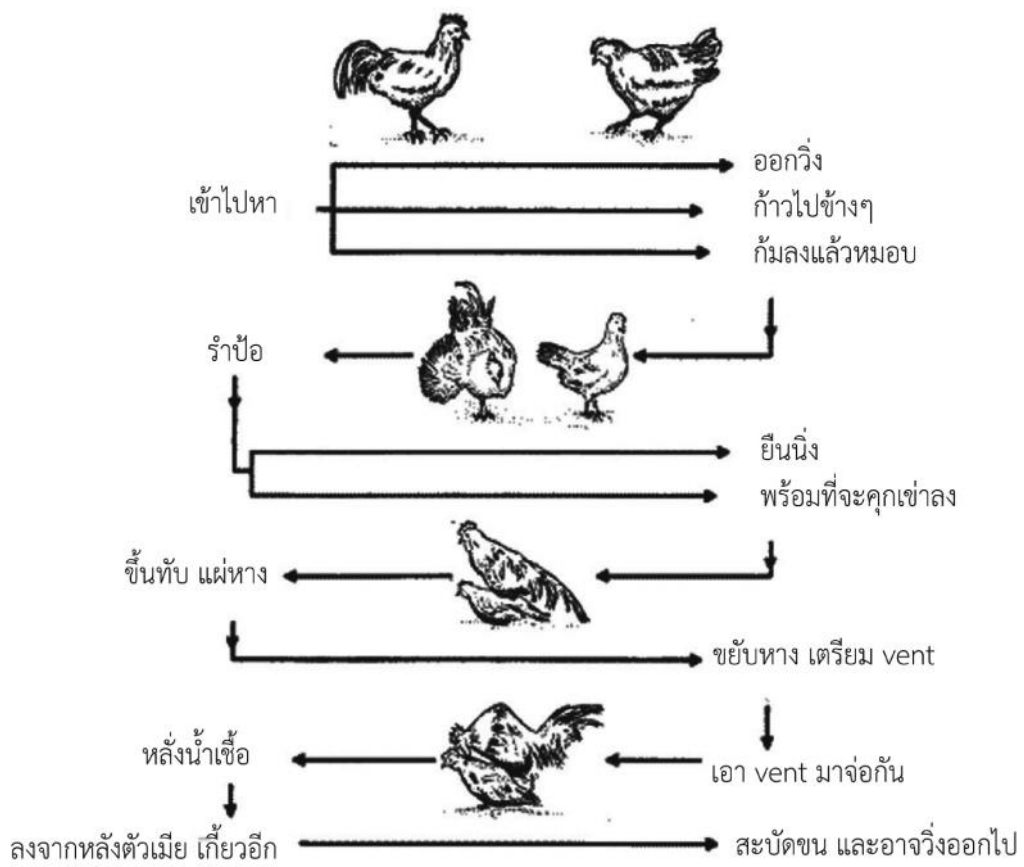
ที่มา : (วิราช นิमितสันตวิวงศ์, 2554 หน้า 472)

พฤติกรรมผสมพันธุ์

ไก่จัดเป็นสัตว์ที่มีคู่ผสมหลายตัว (polygamous) ไก่เพศผู้จะปกครองเพศเมียแบบฮาเร็ม (harem) โดยเพศผู้จะปกป้องฝูงเพศเมียของมันจากเพศผู้ตัวอื่น ๆ ไก่เพศผู้มีความสมบูรณ์พันธุ์เมื่ออายุประมาณ 12-16 สัปดาห์ แต่การชันของไก่เพศผู้อยู่ในระหว่างช่วงอายุ 24-28 สัปดาห์

ก่อนการผสมพันธุ์ ไก่เพศผู้มีการเกี่ยวพาราสิ เพื่อก่อให้เกิดความตื่นตัวทางเพศเช่นเดียวกับสัตว์อื่น เพื่อดึงดูดความสนใจเพศเมียจากเพศผู้ตัวอื่น ส่วนใหญ่จะเป็นการ รำบ่อ หรือการเต้นวอลทซ์ (waltzing) เพศผู้เดินเป็นวงกลมรอบ ๆ เพศเมื่อยึดปีกด้านนอกออกเพื่อให้ส่วนปลายของปีกสัมผัสกับดิน (ภาพที่ 10.7) เมื่อเพศผู้กระพือปีก ปีกทั้งสองจะสัมผัสกันกลางอากาศบนหลังของมัน กระบวนการผสมพันธุ์จะดำเนินต่อไป จนกระทั่งเพศเมื่อยินยอมโดยการหมอบหรือนั่งยอง ๆ ซึ่งเป็นผลมาจากอิทธิพลของฮอร์โมนเอสโตรเจนที่เพิ่มขึ้นตามวงรอบการตกไข่ เพศผู้จึงขึ้นป็นโดยการก้าวเท้าขึ้นไปยืนอยู่บนหลังของเพศเมียและเคลื่อนไหวทวารร่วม (vents) มาสัมผัสกัน ถ้าไก่เพศผู้ (cock) หลายตัวอยู่ในฝูงท่ามกลางไก่เพศเมีย (hen) ไก่เพศผู้ที่มีลำดับการข่มเหนือสูงสุดคือเพศผู้ที่ผสมพันธุ์กับไก่เพศเมียทั้งหมด (ชาญวิทย์ วัชรพุกก์, 2538 หน้า 258-261; พิพัฒน์ สมภาร, 2552 หน้า 223) ไก่เพศเมียสามารถเก็บอสุจิไว้ในระบบทางเดินสืบพันธุ์ได้นานถึง 4-28 วัน โดยตัวอสุจิจะถูกเก็บไว้ในหลอดฝอยเก็บอสุจิ อยู่ระหว่างต่อมสร้างเปลือกกับช่องคลอด อาจมีตัวอสุจิถูกเก็บไว้ถึง 25,000 เซลล์ หรือในแต่ละหลอดฝอยมีอสุจิถูกกักเก็บอยู่เฉลี่ย 400 เซลล์ ดังนั้นไม่จำเป็นต้องผสมพันธุ์หรือฉีดน้ำเชื้อให้กับแม่ไก่ทุกวันเพื่อให้ไข่ทุกฟองได้รับการปฏิสนธิ หากเพศเมียได้รับการผสมจาก เพศผู้ 2 ตัว ตัวอสุจิที่ได้รับจากเพศผู้ที่ผสมครั้งล่าสุดจะได้รับการปฏิสนธิกับไข่ ถึงแม้เพศเมียจะสามารถปฏิสนธตัวอสุจิของเพศผู้ที่มีสถานะทางสังคมต่ำกว่า การกระทำดังกล่าวจึงเป็นการเพิ่มโอกาสได้ลูกจากพ่อที่มีความเด่นทางสังคมให้มากที่สุด โดยอัตราส่วนระหว่างเพศผู้ต่อเพศเมียมีอยู่ 1 ต่อ 5, 1 ต่อ 10, 1 ต่อ 12 หรือ 3 ต่อ 40 ซึ่งจะมีความสำเร็จใกล้เคียงกัน ไก่เพศผู้จะขึ้นผสมพันธุ์ประมาณ 1-53 ครั้งต่อวัน (ชาญวิทย์ วัชรพุกก์, 2538 หน้า 261)

ไก่ตอน คือไก่เพศผู้ที่ถูกตอน การตอนกระทำโดยการผ่าตัดเอาลูกอัณฑะออกจากทางด้านข้างของลำตัว ปัจจุบันการตอนไก่สามารถจะทำได้โดยการฝังฮอร์โมนลงไปใต้ผิวหนังที่บริเวณหลังหัวหรือที่คอ การทำเช่นนี้จะทำให้ลูกอัณฑะหยุดการเจริญเติบโต หงอนและเหนียงใต้คอจะไม่เจริญเติบโตด้วย ไก่ที่ถูกตอนด้วยวิธีใดก็ตามจะเชื่องและไม่มีความกำหนัด อย่างไรก็ตาม การตอนโดยวิธีการฝังฮอร์โมนได้ถูกห้ามในบางประเทศเพราะ ฉะนั้นจะตอนไก่ด้วยวิธีใดก็ตามควรจะได้รับการตรวจสอบทางด้านกฎหมายเสียก่อน (ชาญวิทย์ วัชรพุกก์, 2538 หน้า 261)

ภาพที่ 10.7 ลำดับการตอบสนองก่อนและหลังการผสมพันธุ์ของไก่
ที่มา : ดัดแปลงจาก (Kilgour and Dalton, 1984 p. 195)

พฤติกรรมความเป็นแม่

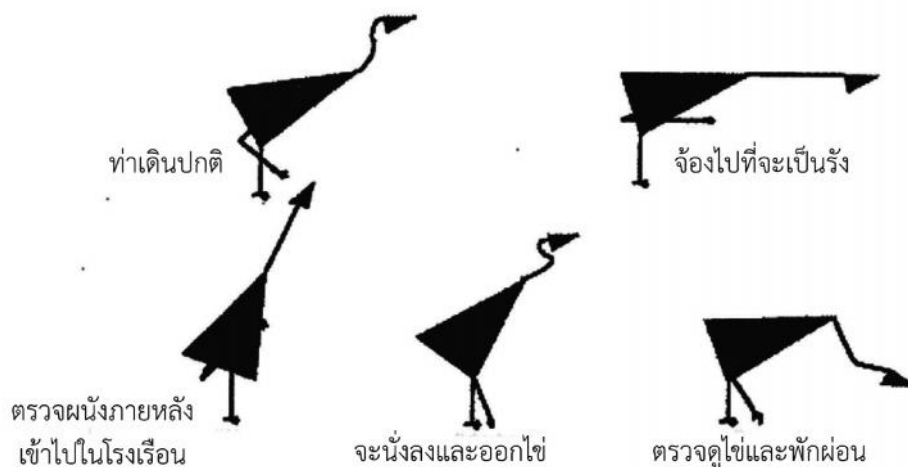
ระบบการเลี้ยงแบบปล่อยแม่ไก่จะแสดงพฤติกรรมการสร้างรัง ซึ่งรังอาจอยู่ใต้ก้อนหินหรือในพุ่มไม้ที่ขึ้นอย่างหนาแน่นที่มีความลึกกลับและมีที่ปกปิดมิดชิด เพราะการทำรังมีความสัมพันธ์กับการออกไข่ รังที่ดีทำให้มีการวางไข่เป็นจำนวนมาก แม่ไก่จะดำเนินสร้างรังซึ่งมีขั้นตอนดังต่อไปนี้ (ภาพที่ 10.8) (ชาญวิทย์ วัชรพุกก์, 2538 หน้า 278-280)

- การหาที่สำหรับออกไข่ แม่ไก่จะแสดงความกระวนกระวาย โดยเดินไปเดินมา และส่งเสียงร้อง ก๊อ ก๊อ ถ้าแม่ไก่ที่เลี้ยงแบบปล่อยในโรงเรือนมันจะมองสำรวจตามที่ผนังห้อง และมุมห้อง

- ตรวจตราจุดต่าง ๆ ที่น่าจะใช้เป็นทีออกไข่ในช่วงระหว่างกินอาหาร แต่งตัว หรือนอน และในที่สุดก็จะเลือกที่ใดที่หนึ่งมันจะตรวจสอบรังของมันโดยการยกขาอย่างระมัดระวัง พร้อมกับรักษาตัวของมันให้อยู่ในระดับแนวนอน

- คูกเข่าลงและทำโพรงในรัง โดยการคูกเข่าทำท่ากไข่ แต่หมุนตัวภายในรังหลาย ๆ รอบ โดยใช้กระดูกหน้าอกดันฟางหญ้าในรัง แล้วแม่ไก่ก็จะนั่งลงและออกไข่

ซึ่งพฤติกรรมการกกไข่นี้เป็นพฤติกรรมที่มีมาแต่กำเนิด สัตว์ปีกเพศเมียทุกตัวสามารถทำได้ โดยไม่ต้องมีการเรียนรู้มาก่อน โดยไก่จะวางไข่เป็นชุด แล้วจะหยุดวางไข่และเริ่มฟักไข่ (incubation behavior) แม่ไก่จะใช้เวลาในแต่ละวันอยู่ในรังเพื่อกกไข่ ในช่วงเวลานี้ไก่จะกินอาหารลดลงและหยุดการให้ไข่ เนื่องจากรังไข่และท่อหน้าไขลดการทำหน้าที่ พฤติกรรมการกกไข่ของไก่พบได้น้อยลงในปัจจุบันเนื่องจากการเลี้ยงไก่ขียนิยมเลี้ยงในกรงตับ (battery-type cages) จึงทำให้ไก่ไม่สามารถแสดงพฤติกรรมการกกไข่ได้

ภาพที่ 10.8 การวางตัวของแม่ไก่ในช่วงก่อนออกไข่

ที่มา : (ชาญวิทย์ วัชรพุกก์, 2538 หน้า 279)

การวางไข่แม่ไก่จะใช้เวลาประมาณ 1-2 ชั่วโมง หากนับตั้งแต่ไข่ตก จนถึงวางไข่จะใช้เวลาประมาณ 25 ชั่วโมง หรือการตกไข่ (ovulation) ฟองต่อไปจะเกิดขึ้นภายหลังจากวางไข่ฟองก่อนหน้าประมาณ 30-45 นาที การกกไข่เป็นส่วนหนึ่งของพฤติกรรมความเป็นแม่ที่มีความซับซ้อน การแสดงออกพฤติกรรมดังกล่าวถูกควบคุมอย่างเป็นขั้นตอนจากปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นลำดับของฮอร์โมนเอสโตรเจน โปรเจสเตอโรน โปรแลคติน และไฮโปทาลามัส (ภาพที่ 10.9) การเกิดแผ่นกกถูกทำให้เริ่มโดยการเพิ่มขึ้นของระดับเอสโตรเจนและโปรเจสเตอโรนในกระแสโลหิต ซึ่งถูกผลิตจากฟองไข่ที่เจริญเต็มที่ในขณะที่เริ่มต้นวางไข่ (ออกไข่) ฮอร์โมนเหล่านี้ยังมีผลต่อไฮโปทาลามัส กระตุ้นพฤติกรรมการสร้างรังซึ่งเกี่ยวกับการวางไข่แต่ละฟอง การกระตุ้นที่เกิดจากแผ่นกกสัมผัสกับไข่จะถูกส่งผ่านระบบประสาทไปยังไฮโปทาลามัสเพื่อกระตุ้นการทำงานของ vasoactive intestinal polypeptide (cVIP) neurons ทำให้โปรแลคตินถูกหลั่งออกมาจากต่อมใต้สมองส่วนหน้า การเพิ่มขึ้นของโปรแลคตินในพลาสมาจะไปส่งผลต่อสิ่งต่าง ๆ ดังนี้ (พิพัฒน์ สมภาร, 2552 หน้า 226-227)

- การพัฒนาแผ่นกก จนกระทั่งการสร้างแผ่นกก (การหลุดของขนบริเวณท้อง การบวมของหนังแท้และมีหลอดเลือดมาหล่อเลี้ยงมากขึ้น เพื่อปรับปรุงการถ่ายเทความร้อนจากแม่ไปสู่เอ็มบริโอที่กำลังพัฒนาเกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์

- รังไข่โดยยับยั้งการสร้างสเตียรอยด์ฮอร์โมน

- ไฮโปทาลามัสเพื่อให้พฤติกรรมการสร้างรังเกิดยาวนานขึ้นจนเปลี่ยนเป็นพฤติกรรมการกกไข่ในที่สุดหรือเป็นระยะเวลา 2-3 อาทิตย์นับตั้งแต่เริ่มวางไข่ เมื่อพฤติกรรมการกกไข่เกิดแล้ว รังไข่จะเกิดการลีบฝ่อเนื่องจากการลดลงของโกนาโดโทรปิน แอลเอช ทำให้ความเข้มข้นของเอสโตรเจนและโปรเจสเตอโรนในเลือดลดลง พฤติกรรมการกกไข่คงอยู่ด้วยอิทธิพลของระดับโปรแลคตินที่เพิ่มขึ้นโดยกระตุ้นผ่าน PRL receptor ที่อยู่บนไฮโปทาลามัส (พิพัฒน์ สมภาร, 2552 หน้า 227)

ระหว่างการกกไข่ แม่ไก่จะออกมาเพื่อดื่มน้ำและถ่าย แต่น้อยมากที่แม่ไก่จะออกมากินอาหาร ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวแม่ไก่จะลดอัตราการเต้นหัวใจและเมแทบอลิซึมของตัวเอง ในช่วงที่กกไข่ แม่ไก่จะกินอาหารเพียง 20 เปอร์เซ็นต์ ของการกินปกติและสูญเสียน้ำหนักร่างกายประมาณ 4-20 เปอร์เซ็นต์ ตลอดช่วง 21 วันที่ทำการกกไข่ เมื่อลูกไก่ฟักออกมา แม่ไก่และลูกไก่จึงออกมาจากรังเพื่อหาอาหาร

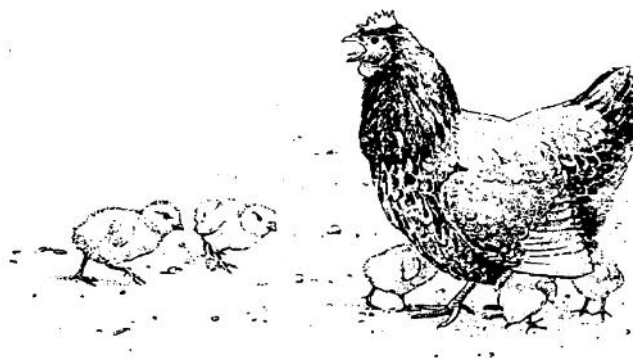
ภาพที่ 10.9 ปัจจัยที่มีผลในการแสดงพฤติกรรมฟักไข่
ที่มา : (วิราช นิमितสันติวงศ์, 2554 หน้า 573)

ก่อนที่ลูกไก่จะฟักออกเป็นตัวจะมีการเคลื่อนไหวเป็นช่วง ๆ ไป ลูกไก่ที่อยู่ในเปลือกไข่จะเอาหัวซุกไว้ที่ได้ปีกด้านขวา การเคลื่อนไหวจะยื่นปีกและขาออกไป แต่จะอยู่ภายในเปลือกไข่ และจะขยับตัวเล็กน้อยแล้วจะเอาปีกและขาเก็บอย่างเก่า เมื่อการฟักเป็นตัวใกล้เข้ามา ร่างกายของลูกเจี๊ยบจะดันเปลือกไข่ การเคลื่อนไหวของขาและปีกทำกันไปตามทิศทางทวนเข็มนาฬิกาในระหว่างที่ยังอยู่ในเปลือกไข่ จะไม่มีการเคลื่อนไหวเกิดขึ้น ทันทที่ฟักเป็นตัวออกมาจากเปลือกไข่ จะมีการพัฒนาอย่างรวดเร็วด้วยการยืดปีกและขาทั้ง 2 ข้าง พฤติกรรมเช่นนี้จะทำให้เกิดการคลาน ซึ่งช่วยให้ลูกไก่สามารถยืนขึ้นและเดินไป 2-3 ก้าว ลำคอจะยื่นตั้งตรงขึ้น ก่อนที่ลูกไก่จะสามารถยืนขึ้นได้ ลูกเจี๊ยบที่เกิดใหม่จะมีความว่องไวและสามารถจะลุกขึ้นและวิ่งได้เกือบทันทีทันใดภายหลังที่ถูกฟักออกมาเป็นตัว ลูกเจี๊ยบจะเข้าไปหาและติดตามสิ่งที่เคลื่อนไหวภายใน 1 ชั่วโมงหลังจากฟักออกมา

แม่ไก่จะร้องกุก ๆ และลูกไก่จะร้องเจี๊ยบ ๆ ถ้าแม่ไก่อังร้องกุก ๆ ดังมากเท่าใดเสียงร้องเจี๊ยบ ๆ ของลูกไก่อันนั้นจะน้อยลงไปเรื่อย ๆ ลูกไก่จะเดินตามแม่และจะร้องเสียงจิบ ๆ หรือร้องเจี๊ยบ ๆ ดัง ๆ เมื่อตกใจถ้าแม่ไก่อหยุดเดินและร้องเรียกลูกเจี๊ยบจะยืนนิ่ง และถ้าแม่ไก่ออยู่ไกลเกินไป ลูกเจี๊ยบจะร้องเจี๊ยบ ๆ และเมื่อมีภัยอันตรายแม่ไก่อส่งเสียงร้องเรียกลูกไก่เข้ามาอยู่ใต้ปีก (ภาพที่ 10.10) ลูกไก่จะ

มีความหวาดกลัวเมื่ออายุได้ 33-36 ชั่วโมงภายหลังฟักออกมาเป็นตัว (ชาญวิทย์ วัชรพุกก์, 2538 หน้า 271)

ช่วง 3 สัปดาห์แรก ลูกไก่จะไม่สามารถควบคุมอุณหภูมิร่างกายของตัวเองได้ ดังนั้นในระหว่างเดินคืบหาอาหาร ลูกไก่จำเป็นต้องกลับมามาหาแม่ไก่เพื่อให้แม่ไก่อกกเป็นระยะ ๆ อย่างสม่ำเสมอ แม่ไก่อาจจะยืนหรือนั่งและกางปีกออกจากลำตัวเล็กน้อยและขยับหรือกระเพื่อน ลูกไก่จะเข้าไปอยู่ใต้แม่ไก่ (ภาพที่ 10.11) ซึ่งจะได้รับความปลอดภัยจากลำตัวของแม่ไก่ ในช่วงอายุ 10-12 วันแรก ลูกไก่จะอยู่กับแม่ไก่อย่างใกล้ชิด และการรกกจะเกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ ในขณะที่ภายหลังจากนี้ ลูกไก่จะกินอาหารอย่างอิสระ แต่ยังคงนอนใต้ลำตัวแม่ไก่ แม่ไก่จึงเป็นผู้ควบคุมกิจกรรม ต่าง ๆ ของลูกไก่ให้เกิดขึ้นอย่างเป็นจังหวะ รวมทั้งการพักผ่อนด้วยซึ่งในธรรมชาติการกระทำดังกล่าวของแม่ไก่นั้นเป็นการเพิ่มโอกาสให้ลูกไก่มีชีวิตรอดสูงขึ้น (พิพัฒน์ สมภาร, 2552 หน้า 229)

ภาพที่ 10.10 แม่ไก่ส่งเสียงร้องเรียกลูกไก่เข้ามาอยู่ใต้ปีก
ที่มา : ดัดแปลงจาก (มณี อัครานนท์, 2524 หน้า 147)

ภาพที่ 10.11 การให้ความอบอุ่นจากลำตัวของแม่ไก่แก่ลูกไก่
ที่มา : ภาพถ่ายจากฟาร์มเกษตรกรเมื่อ มีนาคม 2557

พฤติกรรมการพักผ่อน

พฤติกรรมการพักผ่อนหรือพฤติกรรมการขึ้นคบเพื่อจะนอนของไก่จะขึ้นคบและนอนรวมอยู่เป็นกลุ่มหลาย ๆ ตัว แต่บางครั้งนอนตัวเดียว ซึ่งการนอนมักจะหลับตาเป็นเวลานาน ๆ หรือบางครั้งจะเอาหัวเข้าไปในปีก (ภาพที่ 10.12) และนอนอยู่ในท่านี้เป็นเวลานาน

พฤติกรรมการอาบน้ำก็จะในช่วงที่ไก่ดำเนินการเมื่อวันที่ 3 หลังจากที่ฟักออกมาเป็นตัวแล้วหลังจากนั้นก็ทำการอาบน้ำอยู่บ่อย ๆ พฤติกรรมนี้เป็นสิ่งที่มีความจำเป็นสำหรับไก่ สันนิษฐานว่า การคลุกฝุ่นทำให้สามารถกำจัดพยาธิภายในได้และทำให้ขนมีการจัดเรียงตัว การอาบน้ำมักเริ่มต้นด้วยการจิกพื้นที่บริเวณที่มีฝุ่นแห้ง น้อยอง ๆ หมุนตัวและมีการตักโกยฝุ่นเข้าไปในขน หลังจากนั้นจึงมีการเขย่าตัวอีกครั้ง และในไก่จะมีการดูแลขนหรือพฤติกรรมการตกแต่งปีก เป็นการรักษาพื้นผิวของผิวหนัง ไก่จะใช้จอยปากในการแต่งขน ใช้เท้าเกาพร้อมไปกับการอาบน้ำและน้ำมันการไชรันมีความสัมพันธ์กับจำนวนเทาที่ถูกกำจัดออกไปจากตัว ไก่เพศเมียมีความสามารถในการทำความสะอาดร่างกายได้ดีกว่าไก่เพศผู้ ไก่ที่แต่งตัว ทำความสะอาดร่างกายและมีการใช้น้ำมันจากต่อมไขมันมากกว่าไก่เพศผู้

ไก่จะมีพฤติกรรมที่ทำให้เกิดความสบายโดยการเซ็ดปากจะเห็นได้เมื่อไก่ได้กินอาหารเปียก ไก่เซ็ดปากด้านหนึ่งที่พื้นดินโดยเซ็ดข้างหนึ่งแล้วตามไปด้วยอีกข้างหนึ่ง การยืดขาและยืดปีกเป็นพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นถึงการสบายใจเช่นเดียวกับเมื่อขยับปีกหรือตีปีก

ภาพที่ 10.12 การขึ้นคบเพื่อจะนอนของไก่โดยเอาหัวเข้าไปในปีก

ที่มา : (Appleby et al., 2004 p. 68)

บทสรุป

ไก่อูกนำมาเลี้ยงในเชิงอุตสาหกรรมเพื่อผลิตเนื้อและไข่ โดยไก่สามารถจดจำหรือแยกแยะไก่แต่ละตัวออกจากกันโดยการจดจำ เหนียง หงอน ไก่ไม่มีมือจึงใช้จงอยปากในการกินอาหารก็อาศัยการจิก และโครงสร้างทางสังคมอยู่รวมกันเป็นฝูง มีการพัฒนาการจัดลำดับการข่มภายในกลุ่ม โดยการจิกเพื่อจัดลำดับการข่ม ในการผสมพันธุ์ ไก่จัดเป็นสัตว์ที่มีคู่ผสมหลายตัว ก่อนการผสมพันธุ์ ไก่เพศผู้มีการเกี้ยวพาราสี จะเป็นการ รำป้อ เดินเป็นวงกลมรอบ ๆ เพศเมียเพื่อผสมพันธุ์ เมื่อผสมพันธุ์แล้ว แม่ไก่จะมีพฤติกรรมการสร้างรัง วางไข่ และกกไข่ เพื่อให้ไก่ฟักออกมาเป็นตัว และมีพฤติกรรมอื่น ๆ เช่น การอาบฝุ่น ดูแลขน และการทำให้เกิดความสบาย

คำถามท้ายบท

1. จงอธิบายการรับรู้ความรู้สึกและประสาทสัมผัสของไก่ด้วยการจดจำที่อาศัยการมองเห็น
2. จงอธิบายการรับรู้รสชาติอาหารของไก่
3. จงอธิบายพฤติกรรมการกินของไก่
4. การตัดปากไก่มีวัตถุประสงค์เพื่ออะไร
5. จงอธิบายพฤติกรรมทางสังคมในการจัดลำดับการจิกของไก่
6. จงอธิบายรูปแบบการผสมพันธุ์ของไก่เป็นอย่างไร
7. การกกไข่ของไก่ มีความสำคัญอย่างไร
8. จงอธิบายพฤติกรรมความเป็นแม่ในการแสดงพฤติกรรมการฟักไข่ของไก่มีอะไรบ้าง
9. จงอธิบายพฤติกรรมของลูกไก่หลังจากออกจากไข่
10. จงอธิบายพฤติกรรมการพักผ่อนของไก่มาพอเข้าใจ

เอกสารอ้างอิง

- ชาญวิทย์ วัชรพุกก์. (2538). **พฤติกรรมของสัตว์เลี้ยง**. ภาควิชาสัตวบาล คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน.
- มณี อัครานนท์. (2524). **พฤติกรรมของสัตว์**. ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- พิพัฒน์ สมภาร. (2552). **พฤติกรรมของสัตว์เลี้ยง: หลักทางชีววิทยา**. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต, ปทุมธานี.
- วิราช นิมิตสันตวงศ์. (2554). **พฤติกรรมสัตว์เลี้ยง**. พิมพ์ครั้งที่ 2 ภาควิชาสัตววิทยา คณะสัตวแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน. กรุงเทพฯ.
- Appleby, M. C., Mench. J. A. and Hughes. B. O. (2004). **Poultry behaviour and welfare**. CABI publishing CAB international, Walingford Oxfordshire, UK.
- Kilgour, R. and Dalton. D. C. (1984). **Livestock Behaviour apractical guide**. Granada Publishing limited. USA.
- Gillespie, J. R. (2004). **Modern livestock and poultry production**. 7th. Thomson Delmar learning Maxwell Drive' Clifton Park, NY

